

Ірина Матяш,

к.і.н., заступник директора Українського державного
науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

Матеріали до біобібліографії Катерини Грушевської

Розвиток грушевськознавства* як окремої галузі науки сприяв поверненню з небуття імені доньки видатного українського історика М.С.Грушевського - Катерини Грушевської - культуролога, соціолога, етнографа, фольклориста, члена товариства «Просвіта», редактора наукового щорічника «Первісне громадянство та його пережитки на Україні». У статті подається життєпис дослідниці і бібліографічний покажчик її праць.

Катерина Михайлівна Грушевська народилася 21 червня 1900 р. у Львові в сім'ї «батька української історіографії», державного та громадського діяча Михайла Сергійовича Грушевського (1866-1934) і відомої перекладачки з європейських мов, педагога, літературознавця Анни-Марії Сильвестрівни Грушевської (1868-1948). Катерина (Кулюня, Кулюнця, Катруся, Бобочка) була єдиною дитиною подружжя.

Початкову освіту (шонайгрунтовнішу) вона отримала вдома, бо через вроджену хворобу (сухоти) не могла навчатися в школі. З дитинства оволоділа польською, німецькою, англійською, французькою мовами, прекрасно малювала, цікавилася історією, літературою, бага-

* Грушевськознавство як окремий напрям історичних студій зародилося в 60-х роках ХХ ст., а з початком 90-х переросло в міждисциплінарну науку, окрему наукову ділянку українознавства. Засновники й діячі Українського історичного товариства (УІТ) (Л.Винар, О.Оглоблин, М.Антонович та ін.) сприяли об'єднанню на ниві грушевськознавства зусиль істориків, літературознавців, архівістів політологів, філософів для всебічного розкриття різних сторін діяльності М.С.Грушевського та дослідження наукових здобутків членів його родини. Особливо плідним став «найновіший період наукового грушевськознавства» (1990-1991).

то читала. Як знавець театрального мистецтва, Марія Сильвестрівна розкривала перед донькою таємниці сцени.

Дитячі роки дівчинки пов'язані також з мальовничим карпатським селом Криворівня, де неподалік від Черемоша, з чудовою панорамою на село Жаб'є у долині та на Чорногірське пасмо гір М.Грушевський мав дачний будиночок. Сюди часто наїздили В.Гнатюк, Ф.Вовк, Д.Дорошенко, М.Коцюбинський, І.Крип'якевич, А.Крушельницький, М.Мочульський, О.Олесь, І.Франко та ін.

Проте дитинство К.Грушевської було далеко не безхмарним. Арешт батька (в листопаді 1914 р.) і заслання (Симбірськ, Казань, Москва) стали для неї доволі складним випробуванням¹.

Через хворобливість дочки їм з матір'ю довелося повернутися до Києва раніше за Михайла Сергійовича.

Восени 1917 р. Катерину було зараховано вільним слухачем на правничий факультет Київського українського університету. З захопленням відвідувала лекції, брала активну участь у громадському житті (у жовтні 1917 р. стала членом київського товариства «Просвіта»), видрукувала перші свої праці на сторінках «Літературно-наукового вісника»*. Але закінчити навчання не змогла. Роки визвольних змагань не були легкими для родини Грушевських. Маючи намір повернутися до Львова в кінці січня 1919 р., М.Грушевський з дружиною та донькою потрапили до Кам'янець-Подільського. А звітні, щоб уникнути арешту, в квітні вирушив з ними через Кошиці в Прагу як представник закордонної делегації УПСР на з'їзд II Інтернаціоналу**.

Під час еміграції (1919-1924) Катерина стала довіреною батька в

найвідповідальніших справах. Їй були доручені обов'язки секретаря створеного ним Українського соціологічного інституту (УСІ), переклад та підготовка до друку книг М.Грушевського «Коротка історія України», «Антологія української літератури до пол. XIX в. з передмовою А.Мейє», «Початки громадянства (Генетична соціологія)», «Історія української літератури: В 5 т.» та ін. На емігрантських шляхах остаточно визначилися її дослідницькі інтереси Катерини. Тут їй пригодилося досконале знання мов. Певний час вона навчалася в Женевському університеті (осінь 1919 - весна 1920), студіюючи державне право та суспільну економію. А восени 1923 р., вже проживаючи в Австрії, дівчина щотижня їздила до Відня слухати лекції з італійської та іспанської мов. Значним науковим здобутком молодшої дослідниці стала її перша самостійна етнографічна праця «Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки» (1923).

Другу її наукову працю, розпочату в еміграції, було видано після повернення до Києва. В червні 1924 р. при Науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН створюється комісія Культурно-історична та історичної пісенності, обов'язки вченого секретаря яких виконує К.Грушевська. А з 1 жовтня 1925 р. вона очолила роботу щойно заснованого Кабінету примітивної культури, працюючи пліч-о-пліч з такими відомими вченими, як: акад. М.Грушевський, М.Жуківська, Т.Гавриленко, П.Глядківський, акад. В.Гнатюк, В.Денисенко, Г.Житецький, К.Квітка, К.Копержинський, В.Кравченко, О.Курило, Б.Луговський, В.Ляскоронський, М.Мочульський, П.Мартинівич, Ф.Савченко, С.Тобілевич, Ю.Філь, Л.Шевченко, В.Щербина та ін.

1925-1927 рр. були наповнені напруженою працею. Коло зацікавлень та обов'язків К.Грушевської було щонайширшим: керівництво «екскурсійною етнографічною роботою», інтенсивне наукове листування з закордонними етнологічними інституціями та окремими українськими дослідниками, рецензування зарубіжних видань для журналу «Україна», викладання короткого курсу методології збирання етнографічного матеріалу й проведення (спільно з М.Грушевським та

Ф.Савченком) занять, присвячених «мисленню примітивного людства», на семінарі при науково-дослідній кафедрі історії України, літературні й наукові переклади тощо.

Збірник К.Грушевської «З примітивної культури: Розвідки і доповіді» (К., 1924) з передмовою М.Грушевського, де досліджуються проблеми первісної культури, було розіслано по великих світових книгозбірнях (на 80 закордонних адрес). Книга, що привертала увагу новизною матеріалу й наукового методу, викликала інтерес зарубіжних учених до України і сприяла новим науковим зв'язкам.

Але чи не найголовнішим для дослідниці в цей період було редагування щорічника «Первісне громадянство та його пережитки на Україні (Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народня творчість в соціологічному висвітленні)», перший випуск якого побачив світ 1926 р.

У тематику часопису входило висвітлення основних наукових здобутків Кабінету примітивної культури, предметом дослідження якого була примітивна культура та її пережитки в побуті й творчості українського народу; Культурно-історичної комісії, що вивчала на підставі історичного, історично-літературного й фольклорного матеріалу передісторичні форми соціальних відносин в Україні; Комісії історичної пісенності, в центрі уваги якої була народна епіка.

У журналі друкувалися ґрунтовні наукові дослідження, огляди нових праць українською, російською, французькою, німецькою, англійською, італійською, чеською та іншими мовами, а також протоколи засідань Кабінету примітивної культури спільно з Культурно-історичною комісією та Комісією історичної пісенності ВУАН.

Усього за час існування (1926-1930) вийшло вісім чисел часопису: 1926 - вип. 1/2 та вип. 3; 1927, вип. 1-3; 1928, вип. 1 та 2/3; 1929, вип. 1-3. Випуски 1928 р. з'явилися із запізненням - у 1929 р., ювілейний перший (присвячений десятиліттю ВУАН) випуск 1929 р. вийшов вчасно, а останній (вип. 3 за 1929 р.) видрукували 1930 р.

Авторами й співробітниками журналу були молоді науковці та відомі вчені (українські й зарубіжні):

¹ Грушевський М.С. Автобіографія, 1914 - 1919 рр. // Великий українець... - С.216.

* «З сучасної політичної літератури (О.Шульгин «Політика», Дм. Донцов «Міжнародне положення України і Росія»), рецензії на книгу К.Поліщука «Серед могил і руїн (Нариси і оповідання)» (К., 1918) та збірку поезій О.Кобеця «Під небом чужим. Із щоденника полоненого 1916-1917 р.» (К., 1919). Уміщені в рубриці «Література, наука, суспільне життя».

** Мав відбутися навесні 1919 р. у Голландії.

П.Глядківський, М.Грушевський, В.Денисенко, М.Жуківська, Є.Кагаров, К.Квітка, Ф.Колесса, К.Копержинський, В.Кравченко, Б.Луговський, Ф.Савченко, Є.Смолинська, П.Тутковський, Л.Шевченко, О.Шлюбський, К.Штепа та ін.

Серед найвагоміших у науковому та історичному плані публікацій були праці К.Грушевської. Теми зумовлювалися її науковими інтересами: проблеми первісного мислення, народна обрядовість, історія культури.

Про значення роботи К.Грушевської як редактора етнографічного часопису свідчить і його популярність. Щорічник «Первісне громадянство» одразу привернув увагу науковців в Україні та поза її межами. Систематично з'являлися й відгуки про журнал у періодичних виданнях. Зокрема, часопис «Червоний шлях» вмщував ґрунтовні рецензії К.Танан, у яких підкреслювалася новизна й багатоаспектність тематики та перспективність обраного редколегією напряму діяльності, «Етнографічний вісник» відзначив перший випуск «Первісного громадянства» позитивною рецензією А.Лободи.

Але довгого життя виданню не судилося. Останні випуски, що вийшли на початку 1930, датовані 1929 р. Разом з іншими забороненими українознавчими виданнями було знищене й «Первісне громадянство».

Подібна доля чекала й на видання, яке стало головною справою життя вченої і залишило яскравий слід у науці - корпус «Українські народні думи», перший том якого з розвідкою К.Грушевської «Збирання і видавання дум в ХІХ і в початках ХХ віку» (С. ХІІІ-ССХХ), присвячений «Незабутній пам'яті Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова і Павла Житецького», побачив світ 1927 р. в Києві у ДВУ. Вихід цієї унікальної праці давав підстави до «визнання» К.Грушевської в науковому світі - 2 липня 1927 р. її було обрано дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові.

Подальшою роботою була підготовка до друку наступного тому українських дум, що планувався на 1929-1930 рр.

У цілому мали видати 6 томів: 1 та 2-й - тексти дум у всіх відомих варіантах з великим науковим апа-

ратом, 3-й - музичні записи дум, що їх готував Ф.Колесса; 4-й - «другорядні явища думового мистецтва»: кобзарські пародії на думи (жартівливі пісні у формі дум) та тексти, автентичність яких сумнівна («інтелігентські підробки»), що ввійшли до репертуару окремих кобзарів; 5-й та 6-й томи - «обслідування літературних паралелів і вияснення основних мотивів сеї поезії». Але видання було припинено на 2-му томі, що побачив світ лише 1931 р. у видавництві «Пролетар» накладом 3 тис. прим. Сьогодні це раритетне видання можна знайти лише в деяких відділах стародруків та рідкісної книги (зокрема у НБУВ), у приватних колекціях, оскільки з ліквідацією гуманітарних установ ВУАН було не лише знищено все підготовлене до друку у виданнях Академії, а й вилучено з продажу публікації з проблем історії та культури України.

На початку 30-х років - час найвідвертішого наступу на українську історичну науку - разом з виданнями нищилися й людські долі. Перебування з березня 1931 р. до трагічного листопада 1934 р. М.Грушевського з донькою у «відрядженні» в Москві було однією з добре зрежисованих сцен грандіозного спектаклю сталінського молоха.

Єдиною відродою для них була можливість працювати в столичних бібліотеках та архівах, у чому Михайлові Сергійовичу дуже допомагала Катерина, адже йому загрожувала повна втрата зору. Спільно з батьком досліджувала літературне відродження дошевченківської доби, була його секретарем і коректором. Не залишала й своїх наукових зацікавлень - історичної пісенності: «з початком 1931 року закінчила друк II тому корпусу українських народних дум, ст. ХХХ-304 №№ 14-33. Працювала над питаннями соціального походження професійних народних співців на Україні ХVІІІ-ХІХ вв. і над формами їх професійної конкуренції»².

Цього разу до Києва М.Грушевський вже не повернувся... Смерть батька була для Катерини несподіваною і непоправною втратою.

З 1934 р. К.Грушевська, вже як старший науковий співробітник Інституту літератури, цілком віддалася збиранню, систематизації епі-

столярії, рукописів та редагуванню наукової спадщини М.Грушевського для академічного видання. Але не офіційне доручення Академії було для неї головним - вона намагалася якомога якісніше в найкоротший термін виконати заповіт батька й підготувати до видання його праці. Відповідальну роботу було перервано арештом. 10 липня 1938 р. Катерину Грушевську кинули в застінки НКВС як члена «антирадянської націоналістичної організації», звинувачуючи в участі у діяльності націоналістичної організації, яка з допомогою Польщі та Чехословаччини прагнула знищити радянську владу (ст. 54-1 «а», 54-8, та 54-11 КК УРСР). Для надання «законності» до справи долучалися вирвані у так само замордованих «шпигунів», «націоналістів» (К.Штепи, Є.Захарчука, В.Іванушкіна, Г.Коссака, Н.Мірзи-Авакянц) свідчення проти К.Грушевської. За її провини перед державою визнавали й те, що вона - донька М.Грушевського, й те, що упорядкувала два томи українських дум «ярко націоналістичного характеру», й те, що безпідставно «звання наукового співробітника їй присвоєно самим Грушевським», й те, що була в закордонному відрядженні, й зв'язки з «известними українськими фашистами Студинским, Колессой, Томашевским»³.

Трибунал Київського особливого військового округу, закрите судове засідання якого щодо «членів контрреволюційної організації» (К.Ф.Штепи, О.П.Сухова, О.Г.Мейліса, К.М.Грушевської) відбулося 15-16 квітня 1939 року «без допущення захитників» у складі голови - бригаєюрюриста Галенкова і членів: полкового комісара Баканова, заступника голови Кривошеєва при секретарі і молодшому військовому юристі Коровському, визнав Катерину Грушевську винною у посібництві антирадянській діяльності української націоналістичної організації з метою встановлення «фашистської диктатури» за ст. 54-2 та 54-11. Звинувачення за ст. 54-6 Ч.1 (розголошення державної таємниці) судом було зняте. Вирок суду щодо хворої жінки був страшним: позбавлення волі у виправно-трудовому таборі терміном на вісім років із поразкою в політичних правах на

² Інститут рукопису НБУВ, ф.Х, спр.3074, арк.69.

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.263, оп.1, спр. 64688 ФП, арк.56.

п'ять років та з конфіскацією особистого майна. Подану до Верховного суду СРСР апеляцію було відхилено, й рішенням його Військової колегії від 5 червня 1939 р. вирок залишено в силі.

Єдине свідчення про дату смерті К.Грушевської збереглося у документах кримінальної справи, де зазначалося, що померла вона 30 березня 1943 р. в Темлазі. За даними О.Грушевської, поховано страдницю в Новосибірську. Лише 30 липня 1959 р. Військова колегія Верховного суду СРСР розглянула питання про припинення справи щодо К.Грушевської за відсутністю складу злочину. Рішенням колегії було позитивним, але Катерини Михайлівни вже давно не було серед живих...

* * *

Дослідникам життя та діяльності К.Грушевської, сподіваємося, стане в нагоді пропонований персональний бібліографічний покажчик. Його складанню передували документальний бібліографічний та небібліографічний пошук у вітчизняних книгосховищах. До покажчика ввійшли матеріали, незалежно від їхнього обсягу й характеру, в тому числі інформаційні замітки й короткі повідомлення. Зазначимо, що деякі важливі праці вченої, видрукувані як передмови до раритетних нині видань, подано окремими позиціями, з огляду на їхню наукову значущість. Доцільним було б перевидання таких розвідок окремим збірником або публікація на сторінках сучасних часописів.

Виявлення та відбір матеріалів відбувалися на базі фондів багатьох бібліотек: НБУВ, НПБУ, Науково-довідкової центральних державних архівів України, Наукової бібліотеки Київського університету ім.Тараса Шевченка, ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України, Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І.Франка, Науково-довідкової Львівського національного музею, Бібліотеки української діаспори. Частина матеріалів відбиралася з періодичних видань ХХ ст. і включила публікації журналів «Україна», «Червоний шлях», «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», «Записки Наукового товариства імені Шевченка», «Записки Наукового товариства у Києві», «Журналіст Ук-

раїни», «За сто літ», «Літературно-науковий вісник», «Київ», «Український історичний журнал», «Пам'ять століть», «Родовід», «Слово і час», «Український історик» тощо, а також з газет «Ратуша», «Сільські вісті», «Старожитності». Відбір здійснювався шляхом перегляду *de visu* часописів. Увесь бібліографічний матеріал, опрацьований особою укладачем, дає змогу скласти уявлення про наукові інтереси талановитої, незаслужено забутої дослідниці.

Покажчик складається з двох частин:

1. Хронологічний покажчик друкованих праць.
2. Література про життя та діяльність К.Грушевської.
  - 2.1. Довідкові видання.
  - 2.2. Матеріали до життєпису К.Грушевської.
  - 2.3. Видання, в яких є відомості про дослідницю.
  - 2.4. Публікації документів, пов'язаних з її життям.

Зважаючи на об'єктивні умови зберігання та схоронності матеріалів і неможливість завершити історичне пізнання, зазначимо, що покажчик не претендує на вичерпність.

1. ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ К.ГРУШЕВСЬКОЇ

1918

1. З сучасної політичної літератури (О.Шульгин, Дм. Донцов) // ЛНВ. - 1918. - Т.71, кн. 4/6. - С. 172-176.
2. Военні теми в нашій літературі (К.Поліщук. «Серед могил і руїн»: Нариси і оповідання) // ЛНВ. - 1918. - Т.72, кн.12. - С. 248-250.

1919

3. Военні теми в нашій літературі (О.Кобець. Під небом чужим: Поезії. Із щоденника полоненого 1916-7 рр.) // ЛНВ. - 1919. - Т. 74, кн.2. - С. 231-234.

1923

4. Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки / Зладила Катерина Грушевська - К.; Відень, 1923. - 192 с.
5. Розвій словесної творчості і примітивна проза // Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки. - К.; Відень: УСІ, 1923. - С. 1-34.

1924

6. З примітивної культури: Розвідки і доповіді Катерини Грушевської з передмовою акад. Мих. Грушевського. - К.: ДВУ, 1924. - 224 с.
Рецензія: Дашкевич В. Розвиток етнологічної науки на Україні за 10 років (1917-1927) // Червоний шлях. - 1927. - №12. - С. 180.
7. Emmanuel Cosquin. Etudes folkloriques, recherches sur la migration des contes populaires et sur leur point de depart. Paris, E.Champion, 1922. Ст.634 // Україна. - 1924. - Кн.3. - С. 153-155.
8. Климент Квітка. Професійні народні співці й музиканти. Програма для досліду їх діяльності й побуту // Там само. - Кн.4. - С. 176-177.
9. Folk-Lore, a quarterly review of Myth, Tradition, Institution & Custom vol, XXXIV. London, 1923. P. 456 // Там само. - С. 177-179.
10. Програма Культурно-історичної комісії ВУАН для збирання матеріалів, що вивчають значіння огню в світогляді українського народу // Там само. - Кн. 4. - С. 183-187.

1925

11. The sociological review, journal of the sociological society, joint editors Victor Branford, Alexander Farquarson, vol. XVI, Nos.1,2,3,4. January, April, July, October. - 1924. - P. 336 // Україна. - 1925. - Кн. 1/2. - С. 206-210.
12. W.O.E. Oesterley. The Sacred Dance, a study in comparative Folk-lore. Cambridge University press, 1923 // Там само. - Кн. 3. - С. 155-158.
13. Anthropos. Ephemeris Internationalis Etnologica et Linguistica, t.XVIII-XIX, fasc. 1,2,3. 1923-1924 // Там само. - С. 173-175.
14. M.Gaster. Rumanian popular legends of the Lady Mary. Folk-lore, vol.XXIV, p.45-85. London, 1923 // Там само. - Кн.4. - С. 174-176.
15. Колесса Ф. Українські народні думи: Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів // Там само. - С. 139-142.
16. Revue d'Ethnographie et des Traditions populaires. 4-e annee № 13-16, 1923. 5-e annee №17-20, 1924 // Там само. - Кн. 5. - С. 167-172.
17. Остання стаття Франка про Шевченка // Там само. - Кн.1/2. - С. 5-9.

18. Програма збирання матеріалів до українського народнього сонника // Там само. - С. 237-238.
 19. Інструкція катедри історії українського народу ВУАН для дослідів культурних переживань та історичної пісенності // Там само. - Кн. 3. - С. 183-186.

1926

20. Дума про пригоду на морі попівича: Причинок до дослідження звичаїв, зв'язаних з подорожуванням // ПГ. - 1926. - Вип. 1/2. - С. 1-35.
 21. Спроба соціологічного об'яснення народньої казки (з приводу книги: P.Saintyves. Les contes de Perrault et les recits paralleles. Leurs origines. Coutumes primitives et liturgies populaires. Paris, 1923) // Там само. - С. 96-112.
 22. Принципи моралі в освітленню французької соціологічної школи: Emile Durkheim. L'education morale // Україна. - 1926. - Кн. 5. - С. 156-164.
 23. Людський колектив як підвалина пам'яті (з приводу книги: M.Halbwachs. Les cadres sociaux de la Memoire. Paris, 1925 // ПГ. - 1926. - Вип. 3. - С. 93-105.
 24. E.S.Hartland. Primitive Society. The begining of the family and the reconing of descent. London, 1921 // Там само. - Вип. 1/2. - С. 130-134.
 25. До соціології старцівства // Там само. - Вип. 3. - С. 125-131.
 26. Етнографічний вісник. Кн.1 За головною ред. акад. А.Лободи та П.Петрова. Українська Академія Наук. Етнографічна комісія // Там само. - Вип. 1/2. - С. 149.
 27. Записки Етнографічного товариства. Кн.1. 1925 // Там само. - Вип. 1/2. - С. 143-144.
 28. Ales Hrdlicka. The Origin and Antiquity of American Indians. Washington, 1925 // Там само. - Вип. 3. - С. 178-179.
 29. Етнографія, 1926. №1-2 // Там само. - С. 198-204.

1927

30. Українські народні думи. Т. перший корпус / Тексти № 1-13 і вступ К.Грушевської. - К.: Вид. АН УРСР, 1927. - 397 с.
 Рецензії: Марковський М. Українські народні думи. Том перший корпусу. Тексти №№ 1-13, вступ Катерини Грушевської, в.о. секретаря комісії. Історична секція Української Академії Наук.

Комісія історичної пісенності // Україна. - 1928. - Кн. 2(27). - С. 135-146.

Перетц В. Українські думи в новому виданні К.М.Грушевської // Етнограф. вісн. - 1928. - Кн. 7. - С. 73-132.

Лобода А. Українські народні думи. Том перший корпусу. Тексти №№ 1-13 // Життя й революція. - 1928. - Кн. II. - С. 195-198.

Korso R. // Bilychnis. - 1930. - № 1. - S. 43.

31. Збирання і видавання дум в XIX і в початках XX віку // Українські народні думи. Том перший корпусу. - К.: ДВУ, 1927. - С. 13-220.

32. Прохальні обходи: Кілька завважень з приводу новішої літератури. - 1927. - 12 с. - (Відбитка).

33. З примітивного господарства: Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства // ПГ. - 1927. - Вип. 1/3. - С. 9-44.

34. До збірки матеріалів про «вогонь» В.Г.Кравченка // Там само. - С. 146.

35. Іван Богуславець і Маруся Богуславка (до теми неволі у невірних) // ПГ. - 1927. - Вип.1. - С. 85-97.

36. F.Schulze-Maizier. Die Osterinsel. Im Inselverlag zu Leipzig // ПГ. - 1927. - Вип. 1/3. - С. 182-185.

37. Dr. Alfred Schachtzabel. Im Hochland von Angola. Studi erreise durch den Suden Portugiesisch West-Africas. Dresden, 1923 // Там само. - С. 185-189.

38. E.Casas. La covada y el origen del totemismo Editorial Catolica Toledana. Madrid, 1926 // Там само. - С. 191-194.

39. F.Boas. Stylistic aspects of Primitive literature. The journal of American Folk-Lore, 1925 // Там само. - С. 194-196.

40. Про голе тіло як магичний засіб // Там само. - С. 44.

41. Про поділ господарства між чоловіком і жінкою // Там само. - С. 43-44.

1928

42. З західне-європейського етнологічного руху. Звідомлення з закордонного відрядження К.М.Грушевської // Україна. - 1928. - Кн. 5 (30). - С. 182-186.
 43. До нових матеріалів про первіс-

ний монотеїзм (P.Schebesta. Bei den Urwaldzwergeren von Malaja. Leipzig, 1927) // ПГ. - 1928. - Вип. 1. - С. 105-118.

44. Два центри етнологічної науки (3 подорожніх вражінь) // Там само. - Вип. 2/3. - С. 81-96.

45. До взаємин між загальним і спеціальним народознавством. З приводу статті Victor'a von Geramb'a. Zur Frage nach den Grenzen Aufgaben und Methoden der deutschen Volkskunde // Там само. - С. 110-114.

46. M.Mauss. Parentes a plaisanteries. Ecole pratigue des hautes etudes, section des sciences religieuses. Annaires, 1927-1928. Melun, 1928 // Там само. - Вип. 1. - С. 164-165.

47. Ernest Crawley. The mystic Rose. A study of primitive marriage and of primitive thought in its bearing on marriage. A new edition revised and greatly enlarged by Theodore Besterman in two vols 1927 // Там само. - Вип. 1. - С. 166-169.

48. C.G.Seligman. The unconscious in relation to anthro pology. Відбиток з The British Journal of Psychology. XVII. April 1928 // Там само. - Вип. 2/3. - С. 169-171.

49. Г.Брасюк «В потоках» (К.:Маса, 1927) // Червоний шлях. - 1928. - №2. - С. 155-157.

50. Karpathenland:Vierteljahrschrift fur Geschichte, Volkskunde und Kultur der Deutschen in den nordlichen Karpathenlandern. Herausgegeben von E.Gierach. Накладом Anstalt fur Sudentendeutsch Heimatsforschung. Reichenberg, 1928. 1 Jahrgang // ПГ. - 1928. - Вип. 2/3. - С. 206 - 207.

51. The Sociological Review, vol. XVII-XVIII-XIX, 1925 - 27 pp. // Україна. - 1928. - Кн. 6(31). - С. 197-200.

1929

52. Про дослідження статевих громад в первіснім суспільстві // ПГ. - 1929. - Вип. 1. - С. 24-33.

53. Матеріали до вивчення професійного співацтва // Там само. - С. 96-97.

54. На бічних стежках кобзарського епосу («Дума про Чабана» - причинок до питання про пародії на кобзарські думи) // Там само. - Вип. 2. - С. 13-50.

55. Навколо дикунової душі: (з приводу дискусії над книгою Леві-Брюля L'ame primitive) // Там само. - Вип. 3. - С. 99-112.

56. З етнографічної праці 1880-х років: (До листування П.Мартиновича і В.Горленка) // Науковий збірник за 1929 р. Записки Історичної секції ВУАН. - Т. XXXII / Під ред. М.С.Грушевського. - С. 137-152.

57. *L. Levy-Bruhl. La numeration chez les Bergdama. Africa. Journal of the international institute of african languages and cultures, vol II, №2. London // ПГ. - 1929. - Вип. 2. - С. 124-125.*

1930

58. Українські народні думи у французьких перекладах // Ювілейний збірник на пошану акад. Кирила Студинського. Ч.1. Праці філологічні. - Львів: НТШ, 1930. - С. 251-260.

59. Українські думи у французьких перекладах. (Б.м.) - 1949. - 10 с. - (Відбитка).

1931

60. Українські народні думи. Т.2. Тексти №№ 14-33. Передмова К.Грушевської. - Х.: К.: Пролетар, 1931. - XXX+304 с.

Рецензії: *Колесса Філарет. Катерина Грушевська «Українські народні думи» (Окрема відбитка).* - Львів, 1932. - 10 с. (С. 543-551).

Деякі питання про народні думи / *Українські народні думи. Т. 2. - К., Х.: Пролетар. - С. VII-XXX.*

2. ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ К.ГРУШЕВСЬКОЇ

2.1. ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

1. *Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я. М.С.Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності. - К.: Либідь, 1996. - С. 34, 72, 74 - 75, 77, 101, 103, 109, 113, 116, 135.*

2. *Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.). - К.: Наук. думка, 1969. - С. 186.*

3. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина: Т. 2. Перевидання в Україні / Гол. ред. проф. д-р. В.Кубійович. - Львів: Молоде життя, 1993. - С. 453.*

4. *Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (покажчик до фонду №1235 у ЦДІА України у м.Києві) / Упорядник І.Гирич. - К., 1996. - С. 24-25, 98.*

5. *Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т./ Редкол.: І.О.Дзевєрін*

(відп. ред.) та ін. - К.: УРЕ ім. М.П.Бажана, 1988. - Т. 1: А-Г. - С. 509.

6. *Український героїчний епос (думи): Бібліографічний покажчик. Перелік архівних фондів/ Уклала І.Матяш. - К., 1995. - С. 17, 48, 54.*

2.2. МАТЕРІАЛИ ДО ЖИТТЄПISУ К.ГРУШЕВСЬКОЇ

7. *Малик Я.Й. Катерина Грушевська: Текст лекції з курсу політичної історії України. - Львів: Львів. держ. ун-т, 1991. - 32 с.;*

8. *Малик Я. Катерина Грушевська / *Український історик. - 1991-1992. - Т. 28-29, ч. 110-115. - С. 265-277.**

9. *Малик Я. Доля К.Грушевської // Ратуша. - 1992. - 1 лют.*

10. *Матяш І. Репресований часопис // Журналіст України. - 1996. - №3/4. - С. 18-19.*

11. *Матяш І. Реабілітована посмертно (Катерина Грушевська) // Слово і час. - 1996. - № 10(430). - С. 68-70.*

12. *Матяш І.Б. «Первісне громадянство» - перший науковий етнографічний часопис в Україні 20-х років ХХ ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. Вип.3. - К., 1996. - С. 213-221.*

13. *Матяш І. Думознавчі студії Катерини Грушевської // Родовід. - 1997. - №1(15). - С. 5-12.*

14. *Матяш І. Curriculum vitae Катерини Грушевської // Пам'ять століть. - 1997. - №3(6). - С. 96-111.*

15. *Пиріг Р. Катерина Грушевська: епілог долі // Сільські вісті. - 1991. - 14 вер.*

16. *Полонська-Василенко Н.Д. Пам'яті М.С. та К.М.Грушевських // Наше життя. - 1956. - Ч. 3. - С. 9-10.*

2.3. ВИДАННЯ, В ЯКИХ Є ВІДОМОСТІ ПРО К.ГРУШЕВСЬКУ

17. *Академічна кафедра історії українського народу // Україна. - 1928. - Кн. 3(28). - С. 167-169.*

18. *Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939. - К.: Либідь, 1995. - 424 с.: іл.*

19. *Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського/ Упор., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А.П.Демиденка; вступне слово Л.М.Кравчука; післямова Ф.П.Шевченка; худ. оформл. О.В.Ковалю. - К.: Веселка, 1992. - С. 214-220; 448-484.*

20. *Верба І.В. Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр. // Укр. іст. журн. - 1996. - № 5(410). - С. 131-149.*

21. *Верба І., Юркова О. Київська історична школа М.С.Грушевського: організаційно-технічні моменти // Укр. історик. - 1996. - № 1/4(128-131). - С. 268-284.*

22. *Винар Л. Михайло Грушевський - історик і будівничий нації: Статті і матеріали. - Нью-Йорк; Київ; Торонто: Фондація ім.О.Ольжича, 1995. - 304 с.*

23. *Гавриленко Т. З нових етнографічних обслідувань Полудневої України // Україна. - 1929. - Кн. 12(38). - С. 169-171.*

24. *Т.Г[авриленко]. З екскурсійних занять Кабінету примітивної культури // Україна. - 1929. - Кн. 9(36). - С. 169-170.*

25. *Грушевський М.С. Спомини/ Передм. Ф.П.Шевченка; Публікація і примітки С.І.Білоконя // Київ. - 1988. - № 9. - С. 115-149; № 10. - С. 131-138; № 11. - С. 116-139; №12. - С. 116-139; 1989. - № 8. - С. 103-154; №9. - С. 108-149; №10. - С. 122-158; №11. - С. 113-155.*

26. *Євфимовський В., Кравцов Д. Науково-дослідча кафедра історії України // Україна. - 1929. - Кн.12(38). - С. 164-169.*

27. *М.Ж[уківська] Доповідь про українські думи в паризькому товаристві славистів // Україна. - 1928. - Кн. 4(29). - С. 168-169.*

28. *Заруба В.М. Розгром і знищення київської школи істориків Михайла Грушевського (За матеріалами архіву ВУАН) // Постаті: Студії з історії України. Кн. 2. - Дніпропетровськ: Україна, 1993. - С. 43-65.*

29. *Заруба В. Знищення київської школи істориків Михайла Грушевського (1914-1934 рр.) // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. - Львів, НТШ, 1994. - С. 403-412.*

30. *Звідомлення про діяльність Асоціації культурно-історичного дослідження (Комісії культурно-історичної та історичної пісенності УАН спільно з Кабінетом примітивної культури) // Україна. - 1928. - Кн. 6. - С. 201-204.*

31. *Історична секція УАН в 1925 р. //*

- Україна. - 1926. - Кн. 1(16). - С. 160-168.
32. Історичні установи Української АН // Україна. - 1927. - Кн. 4(23). - С. 209-215.
33. Історична секція при Українській Академії Наук в р. 1927 // Україна. - 1928. - Кн. 2(27). - С. 172-178.
34. Історична секція ВУАН та зв'язані з нею історичні установи Академії в 1928/9 рр. // Україна. - 1929. - Кн. 7-8(35). - С. 166-171.
35. Кафедра історії українського народу ВУАН // Україна. - 1925. - Кн. 1/2(11). - С. 222-224.
36. Колима Лариси Молодецької // Україна. - 1995. - № 3/4 (1881 - 1882). - С. 10-13.
37. Костюк Г. Останні дні життя академіка Михайла Грушевського (1934-1954) // Віра й культура. - 1995. - Ч. 7 (19). - С. 10-13.
38. Кучер Р.В. Наукове товариство імені Т.Шевченка: Два ювілеї. - К.: Наук. думка, 1992. - 112 с.
39. Лобода А. «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», 1926, вип. 1-2 // Етнограф. вісн. - 1927. - Кн. 3. - С. 140-143.
40. Магунь М. Про родину Грушевських: спогад Теодора Зінька // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. - Львів: НТШ, 1994. - С. 333-337.
41. Макогон І. Не відкритий і не освячений пам'ятник // Старожитності. - 1991. - №7(11). - С. 13.
42. Малик Я.Й. Кримінальні переслідування Михайла Грушевського (1914-1934 рр.). - Львів: Ред.-вид. відділ Львівського ун-ту, 1992. - 23 с.
43. Маркітан Л.П. М.С.Грушевський у кінофотодокументах // Укр. іст. журн. - 1997. - №2 (413). - С. 76-83.
44. Мишанич С.В. Принципи наукового видання Повного зібрання українських народних дум // Народна творчість та етнографія. - 1989. - №5. - С. 42-49.
45. М.С.Грушевський (1866-1934). До 125-літнього ювілею: документальні фото / Упор. М.І.Магунь. - Львів, 1991. - 32 с.
46. Науково-дослідча кафедра історії України в Києві в акад. році 1924/5 рр. // Україна. - 1925. - Кн. 5(14). - С. 172-174.
47. Організація культурно-історичного досліджу // Україна. - 1928. - Кн. 6(31). - С. 201-203.
48. Пиріг Р.Я. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924-1934). - К., 1993. - С. 145-161.
49. Полонська-Василенко Н.Д. Історична наука в Україні за совєцької доби та доля істориків // Збірник на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою / Ред. М.Овчаренко. - Париж; Чикаго, 1962. - С. 9-111.
50. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія Наук (Нарис історії). - Мюнхен, 1955-1958. - Ч. 1-2. - 197 с.
51. Полонська-Василенко Н.Д. Українська академія наук: Нарис історії. - К.: Наук. думка, 1993. - 414 с.
52. Полонська-Василенко Н.Д. Видатні жінки України. - Вінніпег; Мюнхен, 1969. - С.126-127.
53. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924-1934. - К.: Україна, 1996. - 335 с.
54. Савченко Ф. Етнографія і фольклор // Україна. - 1929. - Кн. 9(36). - С. 120-130.
55. Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. Грушевський і Academia: ідея, змагання, діяльність. - К., 1993. - 320 с.
56. Степанишина О. Останні роки життя Михайла Грушевського // Укр. історик. - 1981. - Ч. 1/4 (69/72). - С. 174-179.
57. Танан К. «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», 1927, вип. 1-3 (рецензія) // Червоний шлях. - 1929. - №1. - С. 281-283.
58. Танан К. «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», 1928, вип. 1 // Червоний шлях. - 1929. - №4. - С. 211-213.
59. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926-1939. Ч. 60-70. - Львів: НТШ, 1930. - С. 136.
- 2.3.4. ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЖИТТЯМ К.М.ГРУШЕВСЬКОЇ**
60. Грушевська Катерина. До питання про історизм в українських народних думках / Публ. І.Матяш // Родовід. - 1997. - №1(15). - С. 12-23.
61. Крячок М.І. Листування О.Г.Сластьона з М.С.Грушевським та К.М.Грушевською // Архіви України. - 1990. - № 5. - С. 32-42.
62. У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941рр.) / Упор. О.В.Гайова, У.Я.Єдлинська, Г.І.Сварник. - К.: Наук. думка, 1993. - С. 494, 505-506, 525, 644, 671, 704.
63. Матяш І. «...Одну потіху маю - в своїй доньці...» (З листів М.С.Грушевського до К.М.Грушевської) // Архіви України. - 1996. - № 1/3(238). - С.29-38.
64. Панова М.А., Пантюхова О.Б. «Вашлюблячий...М.С.Грушевський» (Маловідомі документи з родинного архіву) // Архіви України. - 1996. - № 1/3(238). - С.27.
65. Пасько І.В. З петербурзьких адресатів М.С.Грушевського: листи до О.О.Шахматова // Там само. - С. 104-109.
66. Свідчення-спомини М.Левченка / Публ. та примітки Е.Циганкової // Вісн. НАН України. - 1996. - №3/4. - С.60,64.
67. Сергійчук В. Нове про родину Грушевських // Укр. історик. - 1996. - № 1-4 (128-131). - С. 379-381.
68. Федущак-Юркевич І. Михайло Грушевський і слідча справа Віктора Юркевича // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. - Львів, 1994. - С. 426-439.
69. Шаповал Ю. Невідомі документи ГПУ-НКВД про життя і діяльність М.Грушевського у 1924-1934 роках // Укр. історик. - 1996. - № 1/4 (128-131). - С. 347-349.

Список скорочень

- ЛНВ - Літературно-науковий вісник.
 ПГ (Первісне громадянство) - Первісне громадянство та його пережитки на Україні.
 НКВС - Народний комісаріат внутрішніх справ.
 ЦДА України у Львові - Центральний державний історичний архів у Львові.